

RAPPORT
FORUNDERSØKELSE FOR METODER FOR KARTLEGGING AV
ØKONOMISKE EFFEKTER OG RINGVIRKNINGER AV KULTURMINNER

Busnesstugo fra Austre Busnes i Gransherad.
Foto: Telemark fylkeskommune

Forord

På oppdrag for Riksantikvaren har Menon Economics gjennomført en forstudie av mulighetsrommet for verdsetting av kulturminner og kulturmiljø. Målet med oppdraget har vært å gjennomgå litteraturen på området for betalingsvillighet og andre metodiske tilnærminger. I tillegg var oppdraget rettet mot å finne ut hvilke mulige samfunnsøkonomiske verdier som kommer fra kulturminner og hvordan disse kan kvantifiseres.

Prosjektet har vært ledet av Caroline Wang Gierløff med Heidi Ulstein som prosjekteier. Endre Kildal Iversen og Siri Voll Dombu har vært prosjektmedarbeidere og Magnus Gulbrandsen har vært kvalitetssikrer. Georg Arnestad har bidratt med faglig diskusjon og innspill.

Menon Economics er et forskningsbasert analyse- og rådgivingselskap i skjæringspunktet mellom foretaksøkonomi, samfunnsøkonomi og næringspolitikk. Vi tilbyr analyse- og rådgivningstjenester til bedrifter, organisasjoner, kommuner, fylker og departementer. Vårt hovedfokus ligger på empiriske analyser av økonomisk politikk, og våre medarbeidere har økonomisk kompetanse på et høyt vitenskapelig nivå. Vi ble kåret til årets konsulentselskap i 2015.

Vi takker Riksantikvaren for et spennende oppdrag. Forfatterne står ansvarlig for alt innhold i rapporten.

Caroline Wang Gierløff

Prosjektleder
Menon Economics

Innhold

1. INNLEDNING OG BAKGRUNN	3
2. DEN TOTALE SAMFUNNSØKONOMISKE VERDIEN AV KULTURMINNER OG KULTURMILJØ	5
2.1. Komponentene i total samfunnsøkonomisk verdi	5
2.1.1. Direkte bruksverdi	6
2.1.2. Indirekte bruksverdi	6
2.1.3. Ikke-bruksverdi	7
3. METODER OG INDIKATORER FOR VERDSETTING AV KULTURMINNER OG KULTURMILJØ: EN LITTERATURGJENNOMGANG	8
3.1. Generelt om litteraturen som retter seg mot å identifisere økonomisk verdi av kulturmiljø og kulturminner	8
3.2. Ulike former for betalingsvillighets- og verdsettingsmetoder	9
3.3. Betalingsvillighetsstudier for kulturminner og kulturmiljø: oppgitte preferanser	11
3.4. Betalingsvillighet for kulturminner og kulturmiljø: avslørte preferanser	12
3.5. Ringvirkningsstudier av kulturminner og kulturmiljø, eller turisme som følge av kulturminner og kulturmiljø.	14
3.6. Potensialet for overlapp og dobbelttelling	15
4. MULIGHETSROMMET FOR INDIKATORER OG METODER FOR SAMFUNNSØKONOMISKE EFFEKTER OG RINGVIRKNINGER AV KULTURMINNER	17
4.1. Brukbarhet av eksisterende metoder og indikatorer	17
4.2. Hvordan knytte sammen samfunnsøkonomisk teori og kulturgoder	20
5. VEIEN VIDERE OG ANBEFALINGER	22
5.1. Eiendomsprismetoden for å identifisere verdien av kulturminner	22
5.2. Kulturminners betydning for økonomisk verdiskaping	23
5.3. Betinget verdsetting av et kulturminne	26
REFERANSELISTE	28
VEDLEGG A: EN VURDERING AV «VERDIEN AV KULTURMINNER» AV NOME OG STIGE, 2016.	31

1. Innledning og bakgrunn

Samfunnsøkonomiske analyser blir tillagt stadig større vekt i beslutningsprosesser, og nytten av bevaring av kulturhistoriske verdier blir gjerne stemoderlig behandlet i denne type analyser. Det er, i likhet med ikke-quantifiserbare effekter i andre sektorer, ikke uvanlig at denne type effekter blir kort omtalt nederst i en analyse av ikke-prissatte virkninger. Godt kvantifiserte virkninger (helst prissatte) får gjerne større gjennomslag. Det vil derfor være fornuftig med en god og faglig robust verdsetting og synliggjøring av kulturhistoriske verdier. En slik verdsetting kan bidra til heving av kvaliteten på samfunnsøkonomiske analyser der ett eller flere tiltak påvirker kulturhistoriske verdier. Det kan også bedre beslutningsgrunnlaget i Riksantikvarens eget arbeid, for eksempel ved å synliggjøre hvilke kulturminner som har størst/minst samfunnsøkonomisk verdi.

I samfunnsøkonomiske analyser ønsker man å tallfeste all nytte og alle kostnader for samfunnet av et tiltak. Men dette kan ofte være utfordrende. For det første kan det være vanskelig å prissette goder som ikke omsettes i et marked. Og for det andre er det helt vesentlig å skille ut nettoeffekter. Det vil si at man ikke skal regne med verdier og verdiskaping som kommer som følge av omfordeling av ressurser eller fortrenning. Det er kun tiltak som gagnar økonomien i hele samfunnet sett under ett som er samfunnsøkonomisk lønnsomme.

I en fullstendig samfunnsøkonomisk analyse skal man kvantifisere alle kostnader og nytteeffekter. For goder som har en markedspris, bruker man denne for å finne verdien av godet. Imidlertid er det også flere av godene og virkningene som ikke omsettes på markedet, og dermed ikke har en markedspris. Et eksempel på dette er kollektive goder eller fellesgoder. Disse er ikke-ekskluderende og ikke-rivaliserende i bruken, og mengden av et fellesgode vil være lik for alle.

Fra et økonomisk perspektiv kan en se på kulturminner som fellesgoder. Det vil si at de i stor grad er ikke-rivaliserende og ikke-ekskluderende. I tillegg er det sannsynlig at den samfunnsøkonomiske gevinsten ved opprettholdelsen av dette godet er større enn den private betalingsviljen. Slike fellesgoder representerer en markedssvikt. Riksantikvarens rolle er å rette opp i denne markedssvikten ved å bevare, vedlikeholde, nyttiggjøre og ivareta kulturminner og kulturmiljø.

Bevaringsvedtak fra Riksantikvaren kan føre til økte kostnader for samfunnet. Det er dermed viktig at også nytten av denne type tiltak blir synliggjort i økonomiske termer. Det kan bidra til bedre forståelse for denne type vedtak i lokalbefolkningen. Det kan også bidra til bedre beslutningsgrunnlag for Riksantikvaren og andre som arbeider med kulturminner.

For å verdsette *alle* de økonomiske effektene av kulturminner er det ulike steg som må gjennomføres. For det første må man identifisere kvalitativt hvilke effekter det er. Dette kan være effekter som utgjør befolkningens betalingsvilje, de økonomiske verdiskapingseffektene og eventuelt også andre økonomiske effekter. Deretter må disse effektene prissettes. Det finnes en rekke metoder for hvordan dette kan gjøres, hvor noen vil passe godt til å verdsette noen av effektene og andre vil passe bedre til å verdsette andre effekter.

For å verdsette kulturminner, som i stor grad er fellesgoder som ikke omsettes i et marked, er det flere ulike metoder som har blitt brukt. For det første begynner det å vokse fram en betydelig litteratur som tar i bruk metoder fra miljøøkonomien, der det er utbredt å bruke betalingsvillighetsundersøkelser til å finne samfunnets verdsetting. Ideen er at kulturminner likner mye på miljøgoder i at de i stor grad er fellesgoder som antas å ha en betydelig verdi utover det folk vanligvis betaler for å oppleve dem.

For det andre begynner det også i den økonomiske litteraturen om kulturminner å bli mer vanlig å bruke ulike metoder med avslørte preferanser. Disse metodene kjenner vi også til fra miljøøkonomien. Her bruker man

markedspriser i nærliggende eller liknende markeder, som antas å ha en nær sammenheng med verdsettingen av fellesgodet, til å utlede samfunnets verdsetting.

For det tredje er det utstrakt bruk av ringvirkningsanalyser (impact studies) til å belyse verdien av kulturminner. Her vises betydningen ved å finne ut hvor mye omsetning et tiltak eller en aktivitet genererer, og hva det utgjør i verdiskaping og sysselsetting hos tilbyderne og deres underleverandører. Også her er det viktig å beregne nettoeffekter hvis det skal kunne brukes i en samfunnsøkonomisk analyse.

Denne rapporten er bygd opp som følger: I kapittel 1 går vi gjennom litteraturen, og ser på hva som tidligere har blitt gjort for å verdsette kulturminner og kulturmiljø med de ulike metodene. I kapittel 2 går vi mer grundig inn i det økonomiske teorigrunnlaget og anvendbarheten for norske kulturminner og kulturmiljø. I kapittel 3 foreslår vi mulige indikatorer og metoder, og drøfter dem opp mot teori og praktiske muligheter for å analysere økonomiske effekter av kulturminner. I kapittel 4 diskuterer vi mulighetsrommet for indikatorer og verdsettelsesmetoder for å identifisere den samfunnsøkonomiske verdien av kulturminner og kulturmiljø og foreslår tre ulike metoder for videre analyser. I kapittel 5 konkluderer vi.

2. Den totale samfunnsøkonomiske verdien av kulturminner og kulturmiljø

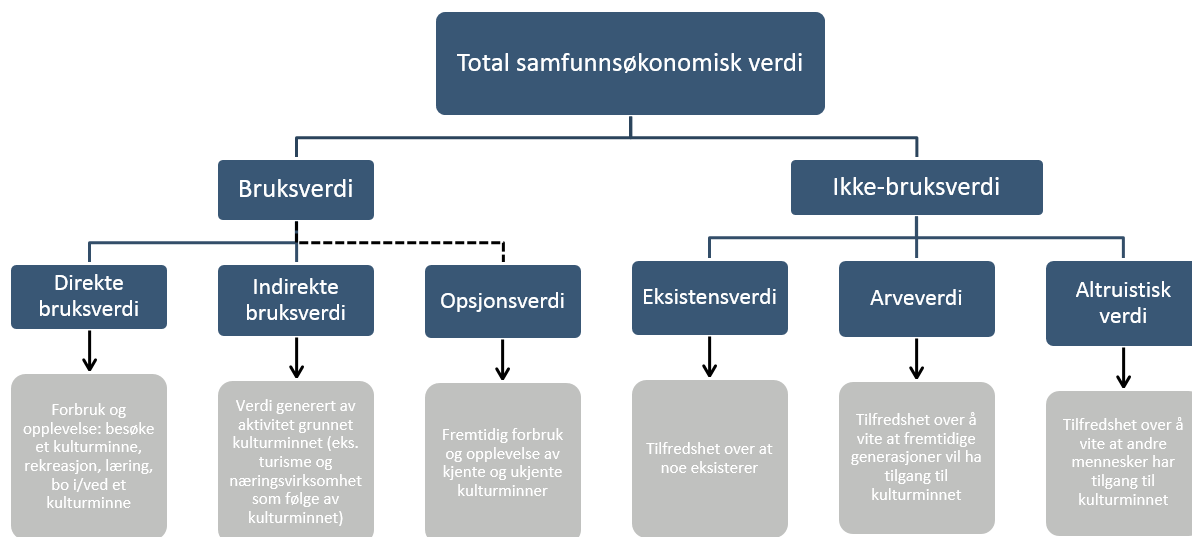
I dette kapittelet drøfter vi de ulike komponentene som til sammen bidrar til å belyse den totale samfunnsøkonomiske verdien av kulturmiljø og kulturminner.

2.1. Komponentene i total samfunnsøkonomisk verdi

Den totale samfunnsøkonomiske verdien av kulturminner består av flere ulike elementer, avhengig av hvilken bruk det er av kulturminnet. I noen tilfeller vil det kunne være direkte bruk, eksempelvis ved at man benytter seg av kulturminnet som bolig, at man bor i områder preget av verneverdige bygg eller at man kan besøke områder som turist grunnet kulturmiljøet eller kulturminnet. Denne direkte bruken forventes å ha en verdi. I tillegg vil det være verdier som ikke-bruksverdi, ved at individet har glede i at kulturminnet eller kulturmiljøet eksisterer, selv om individet selv ikke tar det direkte i bruk.

Kulturgoder har flere av de samme attributtene som miljøgoder. Under presenteres en figur som viser den totale samfunnsøkonomiske verdien. Den er basert på NOU 2013:10 om økosystemtjenester, og er i dette prosjektet tilpasset kulturgoder. Den totale samfunnsøkonomiske verdien kan deles opp i ulike komponenter som beskriver ulike nytteeffekter av kulturgodet for individet og samfunnet. Detaljnivået og oppdelingen av verdikomponentene i verdsettingen av kulturminner og kulturmiljø vil variere mellom ulike kilder.

Figur 1 – Total samfunnsøkonomisk verdi av kulturgoder. Kilde: NOU 2013:10, tilpasset av Menon Economics

Som vi kan se deles total samfunnsøkonomisk verdi av kulturminner og kulturmiljø opp i bruksverdi og ikke-bruksverdi, og med flere underkategorier og indikatorer under hver. De grå boksene viser mulige indikatorer for å identifisere den samfunnsøkonomiske verdien.

Bruksverdi er verdier som stammer fra bruk av kulturminner eller kulturmiljøer, og kan ofte knyttes til private goder som har en eksisterende markedspris. Bruksverdien inkluderer både direkte bruksverdi, indirekte

bruksverdi og opsjonsverdi. Den direkte bruksverdien kan videre deles opp i kulturminner til forbruk og til opplevelser, der førstnevnte er bruk der man tar kulturminnet direkte i bruk. For den indirekte bruksverdien er det verdier som oppstår i andre ledd som en virkning av kulturgodets tilstedeværelse. Eksempler på dette kan være næringsvirksomhet eller turisme. For et kulturmiljø kan bruksverdien eksempelvis være det en besøkende er villig til å betale, også over billettprisen, for å få besøke kulturmiljøet.

Ikke-bruksverdi er verdier som ikke involverer noen form for bruk av kulturminner eller kulturmiljøer direkte, men som reflekterer individers ønske om å bevare dem uavhengig av egenbruk. For ikke-bruksverdi er eksistensverdi, altruistisk verdi og arveverdi de ulike indikatorene på verdier. Disse komponentene inneholder indikatorer som normalt sett ikke omsettes på det normale markedet. Derfor vil det være hensiktsmessig å benytte seg av betalingsvillighetsundersøkelser for å måle ikke-bruksverdien.

Alle de ulike komponentene kan potensielt aggregeres opp for å gi den totale samfunnsøkonomiske verdien av kulturminner, gitt datatilgang og informasjon. Det vil si at:

$$\text{Total samfunnsøkonomisk verdi av kulturminner} = \text{bruksverdi (forbruk, opplevelse, indirekte bruksverdi, opsjonsverdi)} + \text{ikke-bruksverdi (eksistensverdi + altruistisk verdi + arveverdi)}.$$

2.1.1. Direkte bruksverdi

Bruksverdien til et kulturminne kan defineres som den maksimale betalingsvilligheten for å få fysisk tilgang til kulturminnet (Navrud og Ready 2002). Den direkte bruksverdien kan i noen tilfeller prissettes i det ordinære markedet, det vil si at verdien på en bolig med erkjent bevaringsstatus kan ha en høyere pris enn tilsvarende bolig på samme marked. Det kan også være at man er villig til å betale for å se og oppleve et kulturgode.

I norsk kulturminneforvaltning er det vanlig å bruke en litt annen inndeling av verdiene. Man skiller mellom kunnskapsverdi, opplevelsesverdi og bruksverdi (Riksantikvaren 2001, som referert i Nordisk ministerråd 2015). Mens i økonomiske studier er opplevelsesverdien en del av bruksverdien. Med andre ord betyr bruksverdi ulike ting innenfor den økonomiske tankemodellen og den etablerte verditenkningen innen kulturminneforvaltningen. I sistnevnte tankesett er bruksverdi atskilt fra opplevelsesverdi, men dette er analytiske og ikke empiriske skiller. I samfunnsøkonomiens «totale samfunnsøkonomiske verdi» er opplevelsesverdi en bruksverdi. Dette er også tilsvarende argumentasjonen i Nordisk ministerråds rapport om sammenhengene mellom kulturarv og økosystemtjenester fra 2015.

2.1.2. Indirekte bruksverdi

I litteraturen om verdsetting av økosystemtjenester handler den indirekte bruksverdien om støttende økosystemtjenester som habitatområder, sirkulering av næringsstoffer, regulering av gasser og avfallsbehandling. For kulturminner mener vi at indirekte bruksverdi kan dreie seg om verdi generert av aktivitet forårsaket av kulturminnet. Det vil si økonomisk aktivitet som genereres indirekte av kulturminnet. Et eksempel kan være serveringssteder som dukker opp på et sted fordi man har mange tilreisende til et kulturminne eller kulturmiljø.

Man kan gjennomføre en ringvirkingsstudie for å finne den indirekte bruksverdien av et kulturgode dersom man med relativt stor sikkerhet kan tilbakeføre de indirekte økonomiske effektene til kulturgodet (Bowitz og Ibenholt 2009). Hvis man kan påvise hvor stor andel av omsetningen i et kulturmiljø som kommer fra turisme, og videre hvor stor andel av turistene som kommer hovedsakelig på grunn av kulturminnene, så har man et godt utgangspunkt for å kunne beregne den indirekte bruksverdien gjennom en ringvirkingsstudie. Andre indirekte

Økonomiske effekter kan være den aktiviteten som skapes hos håndverkere som driver med restaurering og reparasjoner av kulturminner, og da særlig bygningsarv (Mason 2005).

2.1.3. Ikke-bruksverdi

Ikke-bruksverdien av et kulturminne inkluderer nytten folk får av å vite at et kulturminne blir bevart (Navrud og Ready 2002).

I miljøøkonomi skiller man mellom eksistensverdi, altruistisk verdi og arveverdi. Vi mener at det også passer for et kulturgode. For kulturgoder vil eksistensverdien være nytten man har av å vite at et kulturminne eksisterer, til tross for at man ikke har noen planer om å besøke det.

Altruistisk verdi er nytten man har av å vite at andre mennesker har tilgang til og nytte av kulturgoder, til tross for at man ikke nødvendigvis selv har nytte av godet. Arveverdi er den nytten man får av å vite at fremtidige generasjoner vil ha tilgang til kulturminnet eller kulturmiljøet. Disse verdiene inkluderer folks identitet og stolthet av kulturhistorie, av arkitekturen og av at man verdsetter noe som er originalitet.

Det er ikke rett frem å identifisere den totale samfunnsøkonomiske verdien av kulturgoder, hovedårsaken til det er at de fleste indikatorene selv omsettes eller resulterer i noe som omsettes i monetære former. Det er derfor flere ulike verdsettelsesmetoder som kan tas i bruk for å identifisere den totale samfunnsøkonomiske verdien. I det følgende kapitlet vil vi gå gjennom litteraturen for verdsettelsesmetoder, betalingsvillighet og økonomiske verdier av fellesgoder med et spesielt fokus på hva som er gjort på kulturminnefeltet.

3. Metoder og indikatorer for verdsetting av kulturminner og kulturmiljø: en litteraturgjennomgang

Dette kapitlet gjennomgår relevante skandinaviske og internasjonale studier, med vekt på metode, utvikling av indikatorer og anvendelse. Hovedsakelig har vi sett på studier som ser på kulturminner og kulturmiljø, men der det har vært relevant metodisk har vi også sett på andre tematikker som benytter seg av ulike metoder for å identifisere betalingsvillighet for normalt ikke-prissatte effekter.

Rene fellesgoder er ikke-ekskluderende og ikke-rivaliserende i bruken. At de er ikke-ekskluderende betyr at det ikke går an å hindre andre fra å konsumere godet. At de er ikke-rivaliserende betyr at flere kan konsumere godet samtidig uten at det går utover hverandres nytte eller opplevelse. Et eksempel på et fellesgode er gatelys. De er ikke-ekskluderende fordi ingen kan forhindres i å bruke dem når de først er på plass. Og de er ikke-rivaliserende fordi det ikke blir mindre gatelys igjen til andre av at én ekstra person benytter seg av dem.

Det tradisjonelle markedet kan ikke nødvendigvis verdsette et fellesgode. Det kommer av at man ikke kan forhindre folk fra å konsumere eller nyte et fellesgode, da kan man heller ikke tvinge dem til å betale for det. Mange kulturminner er ikke-ekskluderende i bruken, men de kan også til en viss grad være ekskluderende såfremt det f.eks. blir tatt inngangspenger. Men inngangspenger hindrer ikke folk i gratis å se kulturminner på avstand eller utenfra, eller føle tilfredshet over at de eksisterer.

Når goder er ikke-rivaliserende, vil det alltid være bedre om flere personer kan konsumere godet. Dette er tilfelle for noen kulturminner, der det er god plass til alle interesserte og kvaliteten på kulturminnet ikke forringes ved bruk. Kulturminner som får så mye besøk at det blir trengsel, eller som blir skadet av folks tilstedeværelse, blir rivaliserende i bruken. Dette kan også løses med inngangspenger.

Der kulturminner i større eller mindre grad er ikke-ekskluderende og ikke-rivaliserende, vil ikke markedet kunne tilby dem i tilstrekkelig omfang. Dette er en markedssvikt og et argument for offentlige støtteordninger, finansiering og regulering. For å finne samfunnets verdsetting av kulturminner, som da kan være høyere enn eventuelle markedspriser, kan vi bruke ulike metoder. I det følgende beskriver vi ulike metoder og bruken på kulturminner og kulturmiljø.

3.1. Generelt om litteraturen som retter seg mot å identifisere økonomisk verdi av kulturmiljø og kulturminner

Vi har gått gjennom den mest relevante delen av den eksisterende litteraturen, og funnet flere artikler i både fagfelleverderte og andre tidsskrifter. Samlet sett fremstår litteraturen spredt når det gjelder hva som undersøkes, hvilke effekter som identifiseres og hvilke metoder som anvendes. Det er vår erfaring at det per i dag er få eller ingen, med unntak av Incentives studie for Realdania (2015), som forsøker å identifisere mer av den totale samfunnsøkonomiske verdien av et kulturminne eller et kulturmiljø. De fleste studiene identifiserer hovedsakelig betalingsviljen for et enkelt kulturminne eller miljø ved hjelp av betalingsvillighetsundersøkelser eller ser på ringvirkninger av et kulturminne som tiltrekker seg turister, eller ser på eiendomspriser på privatboliger i områder med kulturminner eller der boligen selv er et kulturminne under ulike former for reguleringer.

I tillegg til å se på en isolert økonomisk effekt er også de fleste studiene geografisk begrenset. Det vil si at de ofte kun ser på et område isolert eller inkluderer personer i betalingsvillighetsstudien som er nær i enten avstand eller tilknytning.

Som en oppsummering:

- Nesten alle internasjonale studier som ser på betalingsvillighet for kulturminner bruker metoden «oppgitte preferanser» (stated preference method), og da hovedsakelig «direkte betinget verdsetting» (contingent valuation method).
- Studiene varierer både med hensyn til type kulturminne og type verdi, men ser hovedsakelig på kulturminnet isolert
- Funnene er som regel at man er positive til konservering av kulturminner, men graden av positivitet målt i monetære former kan variere
- En relativt stor andel av respondentene oppgir betalingsvillighet på 0 ved bruk av «oppgitte preferanser»-metoden. Dette kan komme av en budsjettbetingelse, låber interesse for kulturminner eller at spørsmålsstillingen ikke inkluderer kulturminners langsiktige verdi på en god nok måte
- Verdier for brukere, enten besøkende eller beboere, er høyere enn for ikke-brukere. Dette indikerer at informasjon og besøk er positivt for betalingsviljen
- Ikke-brukernytte kan være positiv, men det kommer an på type kulturminne
- I ringvirkningsstudier er det særlig økt turisme og økt aktivitet i restaureringsbransjen som trekkes fram som direkte økonomiske effekter
- Ringvirkningsstudier egner seg best hvis man kan sannsynliggjøre at ressursene ikke ville funnet alternativ anvendelse uten kulturminnene
- I studier der man har brukt eiendomsprismetoden er det en tendens til at eiendommer ofte får en høyere merverdi på av å ha bevaringsverdige bygninger i nabolaget enn av selv å ha bevaringsstatus

3.2. Ulike former for betalingsvillighets- og verdsettingsmetoder

Betalingsvillighetsstudier har som fellesnevner at de ønsker å finne den maksimale verdien et individ er villig til å betale, gi opp eller bytte for å anskaffe seg et gode. Dette kan deretter aggregeres opp til samfunnets betalingsvilje for en endring i dette godet. Godet kan være et som omsettes i et marked, eller det kan være et gode der det ikke finnes noe marked, slik som et offentlig kulturminne eller kulturgode. I tilfellet med kulturminner vil det ikke være et marked og man må derfor benytte seg av ulike metoder for å identifisere betalingsviljen.

Flere av metodene for å identifisere betalingsvillighet for kulturminner er verdsettingsmetoder. De fleste verdsettingsmetodene er mye brukt på andre type fellesgoder som eksempelvis økosystemtjenester eller miljøgoder, som i likhet med kulturminner ikke omsettes i det ordinære markedet. Tabellen nedenfor illustrerer inndelingen av noen av de viktigste metodene basert på en inndeling gjort av SWECO for Statens Forurensingstilsyn (2010), som referert i Menon (2014). Disse metodene kan bidra til å avdekke samfunnets samlede betalingsvillighet.

Tabell 1: Oversikt over verdsettingsmetoder, basert på Statens Forurensningstilsyn (2010)

	Direkte metoder	Indirekte metoder
Avslørte preferanser (Revealed preferences)	Markedspriser Kostnader ved å erstatte tapte goder/tjenester (Replacements costs)	Produksjonsfunksjonsmetoden Reisekostmetoden Eiendomsprismetoden (Hedonisk Pricing) Kostnader ved forebyggende tiltak (Avoidance Costs)
Oppgitte preferanser (Stated preferences)	Betinget verdsetting (Contingent Valuation)	Valgekspesimenter (Choice Experiments)

Som Tabell 1 viser, skiller vi metodisk mellom avslørte og oppgitte preferanser. Avslørte preferanser bygger på faktisk adferd i markeder for goder og tiltak som kan knyttes til det aktuelle godet vi ser på. Oppgitte preferanser er basert på hypotetisk adferd, der man konstruerer et hypotetisk marked for godet eller tiltaket ved å spørre befolkningen om deres betalingsvillighet for dette tiltaket. Et eksempel kan være å spørre befolkningen om deres betalingsvillighet for bevaringstiltak for kulturminner.

På samme måte skiller vi mellom direkte og indirekte metoder. Direkte metoder innebærer å spørre individene direkte om betalingsvillighet eller å bruke ulike former for markedspriser. Indirekte metoder viser betalingsviljen gjennom å observere hvordan individene tilpasser seg i andre markeder eller annet tilsvarende konsum. Hvor mye individene er villige til å betale for å oppleve godet kan definere deres betalingsvillighet for det aktuelle tiltaket eller resultatet av det aktuelle tiltaket.

Markedspriser kan defineres som en direkte metode med avslørte preferanser, der man antar at markedsprisene gjenspeiler folks betalingsvillighet og dermed verdien av godet eller endringen av godet. Ved å bruke *kostnaden ved å erstatte tapte goder/tjenester (erstatningskostnadsmetoden/replacements costs)*, antar man at verdien av et gode må være minst like stor som ved kostnadene samfunnet bruker på å erstatte det. Disse metodene krever at godet omsettes i markedet. Et eksempel kan her være billettpriser for å besøke et kulturminne, men denne metoden kan være problematisk i Norge ettersom de fleste relevante billettpriser er subsidiert. Kulturminner er dessuten definert ut fra at de vanskelig kan erstattes hvis de først blir ødelagt. For eksempel vil en nybygd kirke som regel ha mindre kulturhistorisk verdi enn en eldre og tapt kirke som den kan være ment som erstatning for.

Betinget verdsetting (contingent valuation) er i likhet med de to ovenfor nevnte en direkte metode, men her er det snakk om oppgitte preferanser heller enn avslørte. Her spør man respondenter direkte om deres betalingsvillighet for et tiltak eller et gode. For eksempel kan man spørre folk om hva de er villige til å betale for å restaurere et kulturminne som i mangel på tiltak vil forfalle. Respondentene kan da velge beløp eller beløpsintervall ut fra ulike forhåndsdefinerte alternativer.

Det finnes flere indirekte metoder for å avsløre preferanser. **Produksjonsfunksjonsmetoden** kan brukes når et gode eller tiltak bidrar direkte til produksjonen av markedsgoder, og man samtidig kjenner disse sammenhengene (NOU 2013:10). Et eksempel kan være om man vet andelen av befolkningen som blir berørt av bortfall av et kulturminne eller et kulturmiljø, f.eks. ved ombygging av en historisk bydel.

I **reisekostnadsmetoden** baserer verdsettingen seg på at verdien av godet er lik reisekostnadene besøkende har for å oppsøke det. Dette er fordi reisen er en kostnad for individet for å besøke kulturminnet. Som eksempel kan det her være reisekostnaden for å besøke kulturminnet. Reisekostnaden beregnes som summen av de direkte kostnadene knyttet til reisen og reisetidens alternativkostnad. Alternativkostnaden vil vanligvis være lønnen man kunne tjent ved å jobbe i stedet, som også omtales som «prisen på fritid».

Eiendomsprismetoden er en hedonisk metode, der man bruker aktørs adferd i liknende eller relaterte markeder til å verdsette kulturminnet. I eiendomsprismetoden bruker man korrelasjoner mellom pris på eiendom og kulturminnstatus. Det vil si at man tar utgangspunkt i faktiske transaksjoner. Eksempelvis vil det at en bolig har en erkjent verneverdi eller ligger i et område med flere verneverdige boliger være et ikke-håndfast gode som i seg selv ikke kan prises direkte. Når to ellers sammenlignbare boliger omsettes under ellers sammenlignbare forhold, mens de varierer med hensyn til verneverdi eller nærområdets verneverdi, antar vi at prisforskjellen mellom boligene er et uttrykk for hvordan den erkjente verneverdien verdsettes.

Kostnader ved forebyggende tiltak (avoidance costs) tar utgangspunkt i at verdien av et gode må være minst lik kostnadene forbundet med å forebygge forringelse eller ødeleggelse av godet. I dette tilfellet kan kostnader forbundet med vern av et område eller bygg være et eksempel.

En indirekte metode med oppgitte preferanser, det vil si hypotetisk adferd, er **valgekspesimenter** (choice experiments). Her utledes betalingsvilligheten indirekte ved å se på de valg respondentene foretar når fellesgodet gjøres tilgjengelig i ulike mengde/kvalitet til varierende pris (Statens forurensningstilsyn 2010). Dette kan gjøres ved å imitere ulike typer transaksjoner eller å lokke frem ulike typer respons eller handling fra respondenten i valgekspesimentet ved at betingelser endrer seg. Man kan gjennomføre valgekspesimenter i lab eller ved å stille spørsmål på lik linje med betalingsvillighetsundersøkelser.

3.3. Betalingsvillighetsstudier for kulturminner og kulturmiljø: oppgitte preferanser

De fleste internasjonale studier som ser på betalingsvillighet for kulturminner bruker metoden «oppgitte preferanser», og da hovedsakelig direkte betinget verdsetting. Se for eksempel Hansen (1997), Salazar et al. (2005) og Kim et al. (2007). Noen nyere studier har også brukt valgekspesimenter, se Choi et al. (2010).

Hansen (1997) undersøker betalingsvillighet gjennom skatteseddelen for Det Kongelige teater i København. Med metode for betinget verdsetting finner hun at til tross for at bare 7 prosent av befolkningen bruker teatret, så er den samlede betalingsvilligheten minst like høy som det faktiske nivået på subsidiene.

Salazar et al. (2005) bruker direkte betinget verdsetting til å undersøke betalingsvilligheten som innbyggerne i en liten spansk by har til å betale for å rekonstruere et gammelt arabisk tårn. Ved hjelp av ulike økonomiske metoder finner de at personer som i stor grad oppsøker og konsumerer kultur generelt har høyere betalingsvillighet enn andre. Det ser dermed ut til at konsum av kulturgoder påvirker betalingsvilligheten positivt.

Kim et al. (2007) estimerer bruksverdien av Changdeok Palace i Korea, som ligger på UNESCOs verdensarvliste, ved hjelp av direkte betinget verdsetting. De fant \$5,70-\$6,00 i gjennomsnittlig betalingsvillighet, aggregert opp til ca. 2 millioner dollar i samlet bruksverdi blant innenlandske gjester.

Choi et al. (2010) bruker valgekspesimenter til å undersøke den nasjonale betalingsvilligheten for Old Parliament House i Canberra, Australia for både brukere og ikke-brukere. Her finnes bl.a. utstillinger, aktiviteter, butikker og serveringssteder. De finner at den totale økonomiske verdien er på ca. 224 millioner australske dollar årlig.

Norske studier som forsøker å identifisere betalingsvillighet for kulturminner er for eksempel Bryggen i Bergen (Navrud og Axelsen 2003), betalingsvillighetsstudie av tiltak mot skader fra luftforurensning på Nidarosdomen (Navrud og Strand 2002) og betalingsvilje for Bergen Kunstmuseum (Høibo 2012). Det er også foretatt økonomiske verdsettingsstudier av helleristninger i Østfold (Jøsang, Hage og Aasen, 2000) og av det estetiske bybildet i Christiania-kvadraturen (Færø et al. 2001), men disse er studentoppgaver med svært begrenset utvalgsstørrelse. Med et lite utvalg av respondenter øker sannsynligheten for at utvalget er sammensatt forskjellig fra den populasjonen eller gruppen man ønsker å studere. Det kan isolert sett føre til at den betalingsvilligheten man utleder avviker fra den sanne betalingsvilligheten.

Navrud og Axelsen (2003) finner for Bryggen i Bergen en gjennomsnittlig betalingsvillighet ved en engangsbetaling i form av en statlig avgift på 188 kroner per husstand i Norge. Navrud og Strand (2002) finner at besøkende til Nidarosdomen er villige til å betale i gjennomsnitt 361 2003-kroner for å unngå skader på Nidarosdomen som følge av forvitring og manglende vedlikehold. Høibo (2012) finner at Bergens husholdninger har en gjennomsnittlig betalingsvillighet for Bergen Kunstmuseum gjennom en avgift på 143 kroner, med en median på 100 kroner. Den samlede betalingsvilligheten til bergenserne er lavere enn de offentlige bevilgningene, og samfunnet får dermed ingen netto nytte av museet. Men det er antakeligvis flere folk utenfor Bergen, både brukere og ikke-brukere, som i tillegg til bergenserne har nytte av kunstmuseet.

Selv om betalingsvillighetsstudiene varierer både med hensyn til type kulturminne og type verdi, er noen funn felles for de fleste (Pearce et al. 2002). Funnene er som regel at man er positive til konservering av kulturminner. Det betyr at samfunnet er villig til å betale en positiv sum for å hindre at kulturminner blir ødelagt. Det er likevel en relativt stor andel av respondentene som oppgir betalingsvillighet på 0 ved bruk av «oppgitte preferanser» - metoder. Dette kan komme av en budsjettbetingelse, laber interesse for kulturminner eller at spørsmålsstillingen ikke inkluderer kulturminners langsiktige verdi på en god nok måte.

Vi har også at verdier for brukere, enten besøkende eller beboere, er høyere enn for ikke-brukere. Dette indikerer at informasjon og besøk er positivt for betalingsviljen. Men ikke-bruksverdien kan også gjerne være positiv. Det kommer an på type kulturminne. Andre studier skiller mellom lokale/innenlandske og utenlandske besøkende. Navrud og Strand (2002) finner at andelen som oppgir null betalingsvillighet er mer enn dobbelt så høy for utenlandske besøkende til Nidarosdomen enn for nordmenn.

Betinget verdsetting er hyppig brukt fordi metoden tar mål av seg å fange opp den totale samfunnsøkonomiske verdien (Høibo 2012). Men dette er i noen grad diskutabelt, både av konseptuelle og metodiske årsaker. Noen vil hevde at kulturgoder har en iboende verdi, som er uavhengig av et individs preferanser (Throsby 2001). Dessuten er det en kjensgjerning at subjektiv verdsetting er sterkt avhengig av kunnskap om godene, og det vil i ytterste konsekvens medføre at kulturminner som få eller ingen vet om er tilnærmet helt verdiløse. Det er også noen karakteristika som vanskelig kan uttrykkes i preferanser eller monetære termer (Høibo 2012). Høibo (2012) bruker følelsen av samhold i en teatersal som eksempel på noe som er vanskelig å uttrykke som individuell betalingsvillighet, siden opplevelsen er kollektiv i karakter. Videre vil verdsettelsesmetoden avgjøre i hvor stor grad man fanger opp bruksverdi og ikke-bruksverdi. Spørsmålsstillingen vil for eksempel være med å avgjøre hvorvidt potensielle næringsverdier inkluderes implisitt i svarene.

3.4. Betalingsvillighet for kulturminner og kulturmiljø: avslørte preferanser

Noen studier som ønsker å avdekke verdien av kulturmiljø eller kulturminner har også brukt metoder med «avslørte preferanser». Eiendomsprismetoden og reisekostmetoden er her de indirekte metodene som er mest brukt i studier av betalingsvillighet for kulturgoder.

Ruijgrok (2006) og Lazrak et al. (2014) bruker eiendomspriser til å avdekke verdien av å bo i eller nær kulturminner i form av historiske bygg. Eiendomsprismetoden er en type hedonisk prising, som bruker oppførsel i liknende markeder til å si noe om betalingsvilligheten til et gode som ikke har noen eksplisitt markedspris. Ruijgrok (2006) finner at bygningers og deres omgivelsers historiske karakteristikker utgjør nesten 15 prosent av eiendomsverdien i utvalgte områder i Nederland. Lazrak et al. (2014) bruker såkalt «romlig hedonisk prising» (spatial hedonic pricing) til å si noe om effekter på eiendomspriser av at bygningen har bevaringsverdi eller ligger i nærheten av bygninger med bevaringsverdi. De finner at i byen Zaanstad i Nederland har boliger som er verneverdige 26,9 prosent høyere verdi enn andre boliger, mens bygninger i et historisk område har 26,4 prosent høyere verdi enn andre boliger.

Ahlfeldt og Maennig (2010) analyser vernebestemmelers betydning for eiendomspriser i Berlin, og bruker også spatial hedonisk prising. De finner at vernebestemmelser kan ha en svak negativ effekt på markedsverdien av en bygning, men at det kan ha en positiv effekt på eiendomsprisene i området rundt. Man har dermed en implikasjon på en markedssvikt med ulik fordeling av *eksternaliteter* (se boks). Dette mener de at kan komme av at vernebestemmelser kan være upraktiske og en ulempe for den som eier eiendommen (negativ eksternalitet, der den privatøkonomiske kostnaden ved å ta vare på eiendommen overstiger den privatøkonomiske nytten), mens andre kun nyter godt av å bo i et område/kulturmiljø med historiske kvaliteter, uten å betale for det. Dette vil medføre at verneverdige eiendommer blir mindre vedlikeholdt enn hva som er samfunnsøkonomisk lønnsomt.

Eksternaliteter:

Effekter som en eller flere aktørers virksomhet har på andre aktører som ikke tas hensyn til i prisen. Beslutningstakerne tar dermed ikke hensyn til disse gevinstene eller kostnadene i sine beregninger. Eksternaliteter kan være positive eller negative.

Kilde: Store norske leksikon

Alberini og Longo (2005) bruker en kombinasjon av reisekostnadsmetoden og betalingsvillighetsundersøkelser til å estimere verdien for lokalbefolkningen av ulike kulturminner i Armenia. De finner at betalingsvilligheten er høyere for økt

turistservice og forbedret kulturopplevelse enn for infrastrukturtiltak. Man finner positiv betalingsvilje hos befolkningen i Armenia, til tross for at den gjennomsnittlige husholdning der har et relativt begrenset budsjett i forhold til hva som er tilfelle i en del andre land der man har foretatt betalingsvillighetsundersøkelser.

Nome og Stige (upublisert) studerer effekten av vernestatus på eiendomspriser i Oslo. De bruker et datasett med ca. 175 000 boligtransaksjoner, dvs. alle boligtransaksjoner i Oslo i perioden 2004-2013. De finner at eneboliger med bevaringsstatus har en kvadratmeterpris som er 7,4 prosent høyere enn tilsvarende enheter uten bevaringsstatus. For leilighetene har de listeførte enhetene 1,8 prosent høyere kvadratmeterpris, og småhusene har 5,0 prosent høyere pris. Nome og Stige kontrollerer for en rekke variabler som også kan forklare forskjeller i kvadratmeterpriser i Oslo, som diverse boligkvaliteter og beliggenhet¹.

Incentive (2015) bruker både en eiendomsprismodell og en ringvirkningsanalyse til å belyse verdien av bygningsarven i Danmark. I eiendomsprisstudien ser de på alle boligsalg i Danmark siden 1992, og sammenlikner priser på bygninger med og uten SAVE-status². De finner at eneboliger med bevaringsstatus selges for 30 prosent høyere pris enn andre tilsvarende boliger, og at i områder med mer enn 15 prosent bevaringsverdige bygninger

¹ Det er likevel noen utbedringsmuligheter for veien videre ved denne studien, se vedlegg A.

² SAVE står for Survey of Architectural Values in the Environment og er en metode for å kartlegge bevaringsverdier i bygninger. En bygning SAVE-vurderes på en skala fra 1-9 på fem dimensjoner: arkitektonisk verdi, kulturhistorisk verdi, miljømessig verdi, originalitetsverdi og tilstandsverdi. De fem dimensjonene oppsummeres til én overordnet bevaringsverdi, som Incentive/Realdania-studien deler opp i tre grupper: + 1-3: Høy bevaringsverdi + 4-6: Middell bevaringsverdi + 7-9: Lav bevaringsverdi. I alt er der litt mer enn 350.000 bygninger blitt SAVE-vurdert i Danmark.

får man en merpris på 13 prosent. De har tatt utgangspunkt i kvadratmeterpriser, men det framstår uklart fra rapporten om det er flere kontrollvariabler, jfr. Nome og Stiges studie av eiendomspriser i Oslo. Hvis man unngår å kontrollere for alle relevante forklaringsfaktorer, kan man få upålitelige estimater.

3.5. Ringvirkningsstudier av kulturminner og kulturmiljø, eller turisme som følge av kulturminner og kulturmiljø.

Utgangspunktet for ringvirkningsanalyser eller «impact studies» innen kulturminnefeltet er spørsmålet om hva som er den positive effekten for den lokale økonomien av å investere i kulturminner. Hensikten er da å estimere potensielle ringvirkninger i form av arbeidsplasser og verdiskaping for den lokale økonomien (Bowitz og Ibenholt 2009). Dette er et alternativ til metoder som prøver å estimere betalingsvillighet for ikke-prissatte goder.

Sørvig og Iversen (2015) analyserer reiselivets økonomiske betydning i Tinn kommune. Her ligger Rjukan, som ligger på UNESCOs verdensarvliste sammen med Notodden for deres industrikulturarv. Industrierven er sammen med krigshistorien med på å tiltrekke turister til Rjukan. De finner at det totale reiselivet står for 12 prosent av sysselsettingen og 7 prosent av verdiskapingen i næringslivet i kommunen i 2014. Det ble derimot ikke gjort noe forsøk på å skille «kulturarvturisme» fra annen turisme. Mange reiser til Tinn av andre grunner, for eksempel for hytteferie, å stå på ski eller å bedrive annet friluftsliv.

I Bowitz og Ibenholts (2009) undersøkelse av Røros og verdensarven og kulturmiljøets betydning for den lokale økonomien, finner de at kulturmiljøet sysselsetter ca. 7 prosent av arbeidsstyrken. Gjennom en turistundersøkelse gjennomført i 2006 og 2007 undersøkte de hvor viktig kulturmiljøet var for turistenes beslutning om å dra til Røros, og dermed fikk de gode muligheter til å kunne skille ut hvor mye av turistomsetningen som kom som følge av det. De fant at omtrent halvparten av turistene kom fordi Røros er et historisk interessant sted.

Incentive (2015) bruker den historiske byen Ribe som case der de undersøker hvilken betydning bygningsarven har for å tiltrekke turister og derigjennom generere økonomisk aktivitet. De finner at 2/3 av turistene i Ribe kommer grunnet bygningsarven. De finner videre at man får 92 millioner danske kroner i ekstra omsetning årlig for næringslivet i Ribe grunnet bygningsarven, og dette representerer 136 flere sysselsatte. I tillegg kommer 14 millioner kroner i kommunale inntekter som følge av de sysselsatte som bor i kommunen sin lønnsbeskatning.

For å beregne kulturminnets betydning for økt aktivitet i økonomien (netto verdiskaping) må alternativbruken av ressursene på både markedssiden og produksjonssiden hensyntas. Som påpekt av van Puffelen (1996), Ringstad (2005) og Bowitz og Ibenholt (2009), er ofte analyser av økonomisk betydning av kulturmiljø svakt utført og dårlig presentert, noe som ofte gjør resultatene er vanskelig å tolke. Ringstad (2005) og Bowitz og Ibenholt (2009) påpeker imidlertid at bruk av korrekt metodikk kan gi gode anslag på kulturarvens økonomiske betydning. Det vil si at en god studie vil klare å skille ut nettoeffekten på økonomien av kulturminner, og er samtidig gode på å gjøre rede for metodikken.

Vår litteraturstudie viser at det er få større nasjonale undersøkelser av sammenhengen mellom kulturarv og turistenes reisevalg, mens det på lokalt nivå er blitt gjennomført flere undersøkelser av sammenhengen mellom kulturattraksjoner og turistenes reisevalg. I Norge gjennomfører blant annet Spilling (1999) og Ericsson og Vaagland (2002) spørreundersøkelser hvor man kartlegger hvorvidt festivaldeltakere (på diverse festivaler i Lillehammer og Notodden bluesfestival) har reist til en region og deres tilhørende forbruk. Bowitz og Ibenholt (2009) benytter seg av den årlige spørreundersøkelsen Turistundersøkelsen for å kartlegge kulturarvens betydning for turistenes valg av Røros som reisemål. Hervik et al. (2002), Sørvig og Iversen (2016) og Iversen et

al. (2016) benytter bruker billettsalg og -data for å undersøke om besøkende på museum og festivaler er tilreisende eller lokale. Problem ved sistnevnte metode er at man for det første er avhengig av at bruken av kulturarven er organisert og begrenset gjennom billettsystem, og for det andre at man ikke får undersøkt betydningen av festival eller museum for turistens reise.

3.6. Potensialet for overlapp og dobbelttelling

Som nevnt i kapittel 2 vil den totale samfunnsøkonomiske verdien av kulturminner kunne aggregeres opp på følgende måte:

Total samfunnsøkonomisk verdi av kulturminner = bruksverdi (forbruk, opplevelse, indirekte bruksverdi, opsjonsverdi) + ikke-bruksverdi (eksistensverdi + altruistisk verdi + arveverdi)

Men, basert på litteraturgjennomgangen over, vil det ikke alltid være slik at en av de ulike verdsettingsmetodene vil identifisere kun en av indikatorene og en av komponentene. Det er svært positivt for å belyse hele det samfunnsøkonomiske verdispekteret å benytte seg av flere av de ulike verdsettingsmetodene for å gi et bedre bilde av de økonomiske effektene av kulturminner utover betalingsvilje fra direkte og indirekte brukere.

Likevel, å kombinere betalingsvillighetsstudier for ikke-brukernytten, den direkte brukernytten ved hjelp av direkte metoder som avslørte preferanser (markedspriser etc.), økonomisk verdiskaping som indirekte bruksverdi ved hjelp av ringvirkningsstudier eller andre direkte eller indirekte metoder, og også andre økonomiske effekter, kan medføre feil i verdsettingen. Det er betydelig fare for dobbelttelling. Figuren under viser dette problemet der verdsettingsmetoder benyttes i tillegg til ringvirkninger og økonomisk verdiskaping.

Figur 2 – Potensialet for overlapp og dobbelttelling

Disse problemene oppstår fordi man ikke kan være helt sikre på at ikke respondenten i betalingsvillighetsundersøkelser ved hjelp av betinget verdsetting også inkluderer næringseffekter og ringvirkninger i sine oppgitte verdier. Det medfører at dersom vi da i tillegg inkluderer næringseffekter og ringvirkninger vil vi dobbelttelle og overvurdere den samfunnsøkonomiske verdien.

Det vil si at vi står ovenfor en utfordring. Dersom man kun identifiserer brukernytten kan dette være for snevert og den økonomiske effekten kan undervurderes. Men, dersom man skal inkludere flere realistiske effekter kan det potensielt bli overlapp og dobbelttelling.

Dersom en kan 1) identifisere økt *netto* verdiskaping for Norge sett under ett og 2) har gode argumenter for at denne økte netto verdiskapingen ikke er inkludert i respondentenes tilbakemeldinger fra betalingsvillighetsstudier eller i billettinntekter/leieinntekter og lignende, kan disse inkluderes i den samfunnsøkonomiske analysen. Dette er en svært krevende øvelse, og det er betydelig diskusjon i fagmiljøet som gjennomfører samfunnsøkonomiske analyser i henhold til Finansdepartementets veileder for samfunnsøkonomiske analyser og rundskriv R-109 (2014) om hvordan man kan inkludere disse effektene uten å dobbelttelle.

I tillegg kan det være overlapp både innad i betalingsvillighetsstudier og mellom betalingsvillighetsstudier og verdiskapningsstudier. Det krever svært god kjennskap til denne problematikken for å kunne faglig og metodisk utvikle indikatorer og metoder for å verdsette den økonomiske effekten av kulturminner. Dette er for å ikke falle i en felle der man ramser opp en rekke økonomiske effekter, finner verdi på dem og summerer dem, uten å sikre at samme effekter ikke telles flere ganger. Det vil kunne føre til helt feil konklusjoner.

Det vil derfor være viktig at man har denne problemstillingen med seg når man designer betalingsvillighetsundersøkelser, benytter seg av indirekte metoder for avslørte preferanser og ønsker å koble resultatene sammen med økonomisk verdiskaping som følge av kulturminner og kulturmiljø. Verdien av et kulturgode vil være en sum av alle komponentene der man er svært påpasselig at ikke samme effekt er talt flere ganger.

4. Mulighetsrommet for indikatorer og metoder for samfunnsøkonomiske effekter og ringvirkninger av kulturminner

Hvilken type kulturminner man ønsker å se på vil avgjøre hvilken verdsettingsmetode som er mest hensiktsmessig. I det følgende diskuterer vi brukbarhet av eksisterende indikatorer og metoder innenfor Riksantikvarens interesseområde og deretter anbefaler vi veien videre for å identifisere økonomiske effekter av kulturgoder.

4.1. Brukbarhet av eksisterende metoder og indikatorer

Det finnes ingen klart dominerende modell for hvordan nytte og kostnad av bevaring av kulturminner skal uttrykkes (Mason 2005). Eksisterende økonomiske studier på kulturminnefeltet bruker vidt forskjellige metoder, og det foreligger ingen god syntese av forskningsmetoder. Stor heterogenitet kulturminner imellom er også en metodisk utfordring ved at forskningsdesignet må tilpasses hver enkelt case, og det gjør det vanskelig å sammenlikne funn studier imellom.

Mason (2005) går gjennom den helhetlige litteraturen om kulturminners økonomiske betydning, og finner at det er et umodent fagfelt, der man fortsatt ikke er i stand til å svare objektivt på i hvilken grad bevaring av kulturminner betaler seg. Han går gjennom foreliggende kostnadsanalyser, ringvirkningsanalyser, regresjonsanalyser (blant annet hedoniske metoder), oppgitte preferanser-metoder (direkte betinget verdsetting og valgeksperimenter) og casestudier.

Pearce et al. (2002) går også gjennom litteraturen, og finner at konkurrerende kulturgoder og «del-helhet-skjevhet» samt periodisitet i form av tidsintervaller i studiene er aspekter som gjerne er stemoderlig behandlet. Man kan få en del-helhet-skjevhet når kulturgoder er substitutter, eller konkurrerende goder. Hvis denne forventningsskjevheten er tilstede, blir estimert verdi for ett enkelt gode overestimert, fordi det kan reflektere et ønske om å bevare alle liknende goder. Eksempler kan være historiske bygninger, kirker og liknende som ikke er unike av sitt slag. Ulik periodisitet av betalinger kan også gi ulike betalingsvillighetsverdier, og ifølge Pearce et al. (2002) ser det ut til å være en tendens til at folk vil betale mer når tidsintervallene mellom betalingene er kortere.

Ringvirkningsanalyser er mye brukt for å belyse den økonomiske betydningen av kulturminner i en region. Man bruker markedsdata for omsetningen innenfor sektoren(e) man vil studere, og bruker kryssløp for input-output til å finne økonomiske effekter også av varekjøp hos næringer som er underleverandører. En ulempe ved ringvirkningsanalyser er at de kun tar hensyn til markedspriser, og ikke ikke-prissatte virkninger. En annen er at alternativkostnaden sjelden framgår av analysen. Man kan beregne hva omsetningen utgjør i verdiskaping og antall arbeidsplasser, men dette er ikke nettoeffekter som ville bortfalt uten den utløsende aktiviteten. Man tar altså ikke hensyn til fortrenningseffekter. Ringvirkningsanalyser har også en tendens til å presentere absolutte tall, og ikke den relative betydningen av bevaring målt mot andre aktiviteter. Dermed sier studiene ikke noe om effekter på samfunnets totale velferd. Derfor egner de seg best til å illustrere verdien av omsetning og investeringer som kommer utenfra regionen. Reiselivsaktivitet er et godt eksempel.

Regresjonsmetoder, som hedonisk prising, reisekostnadsmetoden og eiendomsprismetoden, prøver ikke å måle prisen på kulturminner direkte, men heller beregne effekten av (stort sett) ikke-økonomiske faktorer på prisen på andre goder (Mason 2005). De mest vanlige og viktige eksemplene er studier som ser på effekten av

vernebestemmelser og eiendomsverdier, med eksempler nevnt lenger oppe. Reisekostnadsmetoden kan bli brukt til å avdekke turistenes betalingsvillighet for kulturminner. En utfordring med disse metodene er at man kan finne spuriøse sammenhenger og at de er lite treffsikre, samt at resultatene må betraktes som minimumsanslag. Disse metodene har de samme svakhetene som statistiske metoder generelt. Og resultatene må betraktes som minimumsanslag siden de ikke klarer å fange opp ikke-bruksverdien av kulturminner, og antakeligvis bare en andel av bruksverdien.

I tabellen under oppsummerer vi de ulike metodene vi har drøftet i rapporten, plasserer dem innen en kategori av økonomiske effekter, og vurderer dem ut fra flere kriterier vi mener er særlig relevante i valg av metode.

Tabell 2 – Identifikasjons- og oppsummeringstabell for indikatorer og metoder for å verdsette økonomiske effekter av kulturminner

Kategori av økonomiske effekter	Forklaring metode eller indikator	Identifisert økonomisk effekt	Bruk og anvendelse	Håndtering av vernestatus i metoden ³	Fordeler ved bruk	Utfordringer ved bruk
Verdsetts- og betalingsvillighetsmetoder	Betinget verdsetting	Bruks- og ikke bruksverdier i hypotetiske markeder	Kan brukes på et spesifikt kulturminne eller kulturmiljø	Ja, avhengig av spørsmålsstilling	Viser flere deler av total samfunnsøkonomisk verdi	Usikkert hva respondenten inkluderer i sine svar
	Valgekspesimenter	Bruks- og ikke bruksverdier i hypotetiske markeder	Kan brukes på et spesifikt kulturminne eller kulturmiljø	Ja, avhengig av spørsmålsstilling	Viser flere deler av total samfunnsøkonomisk verdi	Usikkert hva respondenten inkluderer i sine svar
	Eiendomsprismetoden	Bruksverdier i parallelle markeder	Kan brukes på kulturminne og kulturmiljø. Boliger under vern	Ja, men avhengig av datamaterialet og antall observasjoner	Kan vise flere deler av total samfunnsøkonomisk verdi	Kan være en spuriøs sammenheng
	Transportkostnadsmetoden	Bruksverdier i parallelle markeder	Kan brukes på kulturminner eller kulturmiljø som er tiltenkt å tiltrekke besøkende	Ja, men avhengig av datamaterialet og antall observasjoner	Kan vise flere deler av total samfunnsøkonomisk verdi	Kan være en spuriøs sammenheng
	Markedspriser	Bruksverdier i faktiske markeder	Der det finnes markedspriser i form av evt. billettpriser	Nei	Der det er markedspriser er det best å bruke markedspriser	Det er svært sjeldent markedspriser på virkningene av kulturgoder
	Produksjonsfunksjonsmetoden	Bruksverdier i faktiske markeder	Kan brukes når det er kjent at kulturgodet bidrar til produksjon av markedsgoder	Ja, men avhengig av datamaterialet og antall observasjoner		Komplisert å finne relevant produksjon der kulturgoder er en del av innsatsfaktorene
	Kostnader ved forebyggende tiltak	Bruksverdier i faktiske markeder	Verdien av kulturgodet må være minst like stor som kostnadene samfunnet bruker på å forhindre ødeleggelse av godet	Ja, men avhengig av datamaterialet og antall observasjoner	Der det er konkrete forebyggende tiltak	Komplisert å finne konkrete forebyggende tiltak som kan antas å reflektere betalingsvilligheten
	Kostnader ved å erstatte tapte tjenester	Bruksverdier i faktiske markeder	Verdien av kulturgodet må være minst like stor som kostnadene samfunnet bruker på å erstatte tjenesten	Ja, men avhengig av datamaterialet og antall observasjoner	Der det er konkrete tilfeller der man kan erstatte tapte tjenester	Ikke relevant for unike kulturgoder som ikke kan erstattes
Økonomisk verdiskaping	(Netto) ringvirkingsanalyse	Økonomisk verdiskaping i faktiske markeder	Kan brukes på et spesifikt kulturgode der det er sannsynlig at næringseffekter oppstår som følge av kulturgodet	Kan være vanskelig å skille mellom ulike vernestatus	Synliggjør verdiskaping	Kun markedspriser. Netto en utfordring.
	Casestudier	Økonomisk verdiskaping i faktiske markeder	Kan brukes på et spesifikt kulturminne eller kulturmiljø	Ja, avhengig av flere valgte case	Deskriptivt	Lite overførbart

³ Mulig håndtering av vernestatus: Kan indikatoren eller metoden håndtere ulike vernestatuser som Automatisk fredet, Skipsfunn, Fjernet, Uavklart, Forskriftsfredet, Vedtaksfredet, Ikke fredet, Fredningssak pågår, Midlertidig fredet, Listeførte kirker, Opphevet fredning, Verdensarv, og Inngår i kulturmiljø? Her er det også mulig å inkludere forvaltningsmessig praksis i kombinasjon med vernestatus. For denne indikatoren kan det også være relevant å skille på fredningsstatus. Det vil si at man kan skille mellom fredningssak pågår, midlertidig fredet, automatisk fredet, forskriftsfredet, vedtaksfredet, kulturmiljøfredning, ikke-fredet kulturminne, verdensarv.

4.2. Hvordan knytte sammen samfunnsøkonomisk teori og kulturgoder

Ifølge samfunnsøkonomisk teori har kulturminner en samfunnsøkonomisk verdi som følge av at kulturminner er et gode for mennesker. Et gode defineres som et objekt eller en tjeneste som øker nytten direkte, eller indirekte, til brukeren av godet. Kulturminner er et fysisk tilgjengelig, men som regel ikke-bevegelig gode, og i motsetning til mange andre goder, er kulturminnegoder ikke mulig å kopiere, da godet er knyttet til historiske kulturelle, sosioøkonomiske eller politiske hendelser i fortiden. Kulturminnegoder betegnes ofte som fellesgoder, det vil si et gode hvor en persons bruk ikke påvirker andres bruk og hvor man ikke kan ekskluderes fra å nyte godet. I realiteten er imidlertid kulturminnegoder ofte ekskluderbare, ved at interesserte kan hindres fra å nyte godet ved bruk av sperringer som gjerder og dører. Kulturminnegoder er sjeldent omsatt i regulære markeder med enkelte unntak som vernede bygninger eller antikviteter.

Den samfunnsøkonomiske verdien av kulturminnegoder starter med at kulturminner skaper glede og nytte for mennesker. Den totale samfunnsøkonomiske verdien av kulturgoder består av flere ulike elementer. Vi kan dele verdien inn i bruksverdi og ikke-bruksverdi. Bruksverdi kan videre kategoriseres i direkte og indirekte bruksverdi, samt opsjonsverdi, mens ikke-bruksverdi kan kategoriseres i eksistensverdi, arveverdi og altruistisk verdi.

Ordinære private goder som eksempelvis forbruksvarer har som regel kun bruksverdi for konsumenten alene. Kjøper en forbruker eksempelvis et klesplagg har dette kun bruksverdi for individet selv, og det gir ikke en ytterligere glede for andre mennesker at forbrukeren har kjøpt klesplagget. Hadde kulturminner vært et «ordinært» privat gode, kunne opprettholdelse og utvikling av kulturminner overlates til bedrifter og privatpersoner i markedet, uten behov for tiltak fra myndigheter.

Kulturminner er imidlertid ikke et ordinært privat gode, og har både bruksverdi ved at personer besøker kulturminner og gleder seg over dette, men også ikke-bruksverdi ved at personer eksempelvis gleder seg over at kulturminner eksisterer i seg selv (eksistensverdi), og gleder seg over at fremtidige generasjoner kan oppleve kulturminner (arveverdi). At kulturminner har eksistens- og arveverdi bidrar til at kulturminner er et gode med fellesgodeegenskaper. Fellesgoder blir ikke effektivt produsert og ivaretatt i markeder alene, og derfor sikrer offentlige myndigheter kulturminner i lovverk og tar ansvar for, eller støtter, forvaltningen av kulturminner med offentlige midler. Et fravær av offentlige tiltak for bevaring av kulturminner ville mest sannsynlig medført tap av kulturminneverdier for dagens, og fremtidige, generasjoner.

Den totale samfunnsøkonomiske verdien er individenes aggregerte nytte av kulturminnegodet, altså summen av individenes opplevde bruksverdi og ikke-bruksverdi av kulturminnegodet. Ved å benytte seg av verdsettings- og betalingsvillighetsstudier forsøker samfunnsøkonome å beregne hele verdien av kulturminnegoder for samfunnet, uavhengig av kulturminnets betydning for nasjonaløkonomien. Metoder innenfor oppgitte preferanser søker å sette verdi på både bruksverdi og ikke-bruksverdi av spesifikke kulturminner. Metoder innenfor avslørte preferanser er mer rettet mot bruksverdien av goder, eksempelvis vil reisekostnadsmetoden beregne verdien av kulturminnet for mennesker som faktisk velger å besøke det spesifikke kulturminnet. Ved å beregne kulturminnets samfunnsøkonomiske verdi kan man også vurdere om man burde bruke større eller mindre ressurser på å opprettholde og forvalte kulturminnet.

Ved å beregne kulturminnets økonomiske betydning beregner man de samfunnsøkonomiske konsekvensene av kulturminnet i form av verdiskaping (og eventuelt sysselsetting). Den økonomiske betydningen av kulturminnegodet er en mer avgrenset og konkret størrelse enn kulturminnets samfunnsøkonomiske verdi, og tallfester samfunnets direkte og indirekte ressursinnsats knyttet til kulturminnegodet. Direkte ressursinnsats i

form av verdiskaping knyttet til forvaltning (opprettholdelse og utvikling) av kulturminnet, og indirekte ressursinnsats i form av verdiskaping knyttet til genert kulturminneturisme.

5. Veien videre og anbefalinger

Som en anbefaling for veien videre for å øke kunnskapsnivået og belyse de samfunnsøkonomiske verdiene av kulturminner eller kulturmiljø foreslår vi å gå videre med en av tre ulike undersøkelser, eller en kombinasjon av alle tre.

Det vi foreslår er en studie der man ser på verdien av kulturminner og kulturmiljø ved å benytte seg av eiendomsprismetoden. Her kan vi skille mellom betydningen av den positive eksternaliteten som kulturminner fører med seg på prisen av boligen og den positive eksternaliteten kulturminner har på boliger som selv ikke er vernet, men er i områder med mange bygg som er kulturminner. Her foreslår vi å skille på geografiske områder. I tillegg utforsker vi muligheten for å gjennomføre en ringvirkningsstudie. For å belyse en større bredde av den samfunnsøkonomiske verdien, som da også inkluderer ikke-bruksverdiene, foreslår vi også en betalingsvillighetsstudie basert på betinget verdsetting for et kulturminner.

5.1. Eiendomsprismetoden for å identifisere verdien av kulturminner

Eiendomsprismetoden setter tall på hvor mye kjøpere faktisk betaler ekstra for å bo i verneverdige boliger. Eiendomsprismetoden analyserer hovedsakelig kjøpspriser. Det er også mulig å benytte seg av en spatial variant av eiendomsprismetoden der man ser på boligpriser i områder rundt et spesifikt kulturminne eller kulturmiljø. Denne metoden verdsetter hvor mye naboene er villige til å betale for å bo i et område med mange verneverdige bygninger eller i nærheten av et spesifikt kulturminne.

Kulturminner kan gjøre at et område er mer attraktivt å bo i, og at den positive effekten prises i markedet ved at boliger som er i nærheten av kulturminner eller i et kulturmiljø har en høyere verdi enn tilsvarende boliger i tilsvarende områder, men uten nærhet til kulturmiljø eller kulturminner.

På samme måte kan også det å bo i boliger som er under vern av kulturhistoriske årsaker ha en positiv verdi. Man ser flere steder indikasjoner på at dette prises i markedet ved en høyere pris på disse boligene enn på tilsvarende boliger som ikke er vernet. Dette vil antakeligvis forutsette at fordelene ved å bo i en bevaringsverdig bolig mer enn utlikner ulempene. Hvis ulempene, eller kostnadene, er større enn nytten, vil antakelsene fra eiendomsprismodellen tilsi at verneverdige boliger prises lavere enn andre.

Det er viktig å få frem at det ikke er slik at det er fredningen som gjør at boligprisene stiger, men at det er de positive eksternalitetene som kommer av at boligen er et kulturminne eller er i nærheten av kulturminner eller i et kulturmiljø som gjør at prisen er relativt høyere enn ved tilsvarende boliger. Det vil derfor være slik at et frednings- eller bevaringstiltak fra Riksantikvaren eller vedtak gjennom plan- og bygningsloven ikke øker prisen, men derimot bidrar til å bevare de positive eksternalitetene og merverdien for samfunnet. I tillegg til frednings- eller bevaringstiltak fra Riksantikvaren kan også frednings- og bevaringstiltak fra fylkeskommune og kommune gjennom plan- og bygningsloven bidra til det samme.

Vi mener det er flere bidrag til økt kunnskap for Riksantikvaren ved å gjennomføre en analyse som benytter seg av denne type metode. Eksempelvis mener vi at det er flere områder enn Oslo som kan være av interesse å analysere. Spesielt vil det være hensiktsmessig å se på flere områder i samme studie. Vi kjenner til den nylig publiserte studien til Nome og Stige (2016), den ser bare på boliger i Oslo. Det er noe forbedringspotensial i denne studien (se Vedlegg A) i tillegg til at det er en snever tilnærming for kulturminner i Norge å bare se på Oslo som potensielt kan ha andre drivere enn andre områder.

Det er mulig å kombinere databasen Askeladden med eiendomsprisdata fra eiendom.no og Eiendom Norge. Dette muliggjør å differensiere mellom ulike typer vernestatus. Eksempelvis kan det være slik at en type vernestatus kan være forbundet med høyere verdi på boligen enn andre vernestatuser. I tillegg muliggjør kombinasjonen Askeladden og eiendomsprisdataene en stor geografisk spredning. Det vil si at flere områder er mulige å inkludere i analysen. Vi vil også foreslå å skille mellom eneboliger og leiligheter for å vise et enda større spekter av den samfunnsøkonomiske verdien av kulturminner. For eneboliger kan det være relevant også å justere for tomtestørrelse. Og det viser seg i flere studier at merverdien av bevaringsstatus er høyere for eneboliger enn for leiligheter. Dermed kan det være verdt å skille mellom dem.

I Realdania/Incentive-studien finner de at privatboliger med høy eller middels bevaringsverdi selges til høyere kvadratmeterpris enn tilsvarende boliger. De tester om resultatene skyldes at de verneverdige boligene har mer attraktiv beliggenhet. Det mener de at de ikke har. Det kan likevel være slik at det er slik i Norge.

I tillegg kan det være andre typer bygg som eksempelvis næringsbygg som det kan argumenteres for at har en høyere leiepris eller salgpris fordi den inkluderer en positiv verdi som skyldes kulturminner eller kulturmiljø og dermed er priset høyere enn andre tilsvarende næringsbygg. På samme måte som med bolighus kan vi benytte oss av eiendomsprismetoden. Men, i dette tilfellet med leiepriser koblet opp mot Askeladden. Denne type leiepriser kan skaffes ved hjelp av næringsutleieselskaper. Det vil innenfor næringsbygg være noe mindre observasjoner enn innenfor privatboligmarkedet.

5.2. Kulturminners betydning for økonomisk verdiskaping

Vi foreslår å belyse kulturminners betydning for økonomisk verdiskaping. Det gjør man ved å beregne de samfunnsøkonomiske konsekvensene av kulturminnet eller kulturmiljøet i form av verdiskaping og eventuelt sysselsetting. Den økonomiske betydningen av kulturminnet er en mer avgrenset og konkret størrelse enn kulturminnets samfunnsøkonomiske verdi, og tallfester samfunnets direkte og indirekte ressursinnsats knyttet til kulturminnegodet. Vi vil vise hvordan man kan gå frem i en eventuell ringvirkningsstudie av et kulturminne eller et kulturmiljø i dette avsnittet.

Kulturmiljøet eller kulturminnet har betydning for økonomisk verdiskaping i ulike sektorer av økonomien gjennom ulike kanaler:

1. *Økonomisk verdiskaping gjennom **forvaltningen av kulturminnet eller kulturmiljøet**. Samfunnsmessig ressursinnsats knyttet til å forvalte kulturminner gjennom vedlikehold, formidling og forskning.*
2. *Skapt turisme og dens **betydning for økonomisk verdiskaping i næringslivet**. Interessen for norske kulturminner i både Norge og utlandet skaper nettoeksportinntekter til Norge ved at utlendinger besøker landet og bruker penger, og at nordmenn reiser i Norge fremfor utlandet.*

Man kan undersøke sammenhengen mellom kulturminner og turistenes reisevalg på ulike måter. Valg av metode bør tilpasses formålet med undersøkelsen, valg av type kulturminner/miljø, geografisk avgrensning av undersøkt region, og prosjektets økonomiske rammer.

Dersom man skal beregne den økonomiske betydningen av eksempelvis en fredet bygningsmasse i et geografisk avgrenset område, vil vi anbefale en kombinasjon av ulike metoder for å beregne av bygningsmassens betydning for verdiskaping i regionen. Man bør inkludere verdiskaping knyttet til forvaltningen av vernet bygningsmasse (drift og investering) på den ene siden, og verdiskaping knyttet til generert turisme på den andre siden. Deretter benyttes kryssløpsmatriser til å beregne verdiskaping utover i verdikjedene, med tilhørende sysselsettingsvirkninger. Det er imidlertid nødvendig å ta hensyn til alternativbruken av ressursinnsatsen i undersøkt region, altså fortregning av arbeidskraft og kapital. Som Bowitz og Ibenholt (2009) poengterer, tas

det ofte ikke hensyn til alternativ ressursbruk ved beregninger av kulturarvens økonomiske betydning, noe som kan bidra til overvurderte effekter av kulturarven (Bowitz og Ibenholt 2009). Menon har gjennomført flere analyser av attraksjoners økonomiske betydning for lokal og nasjonal verdiskaping hvor fortregningseffekter er hensyntatt, senest i Holmen, Iversen, Grimsby, Jakobsen og Dombu (2016). Vi foreslår at en slik metode bør være førende for en eventuell ringvirkingsstudie for Riksantikvaren.

Forvaltning av kulturminner og kulturmiljø

Kartlegging av økonomisk verdiskaping knyttet til forvaltningen av kulturminner må inkludere all samfunnsmessig ressursinnsats knyttet å forvalte kulturminnet. Forvaltningen ivaretas av først og fremst av det offentlige, men også ideelle organisasjoner, kommersielle aktører og privatpersoner.

Innhenting av informasjon om vedlikehold og investering i kulturminner avhenger av de spesifikke lokale eier- og ansvarsforholdene. Hvis drift av, og investering i, kulturminner er under offentlig eller ideelt ansvar, må driftsorganisasjonens regnskap innhentes, for at man slik kan identifisere lønnskostnader, varekostnader, tjenesteinnkjøp fra underleverandører og antall ansatte knyttet til driften av, og investeringene i, kulturminnet. Dersom det spesifikke kulturmiljøet er under privat ansvar, som gjerne vil være tilfelle ved fredet bygningsmasse, må imidlertid informasjon om kostnader knyttet til drift og investeringer hentes inn ved bruk av intervju, spørreundersøkelser og kostnadsestimeringer fra lokale spesialiserte håndverkere.

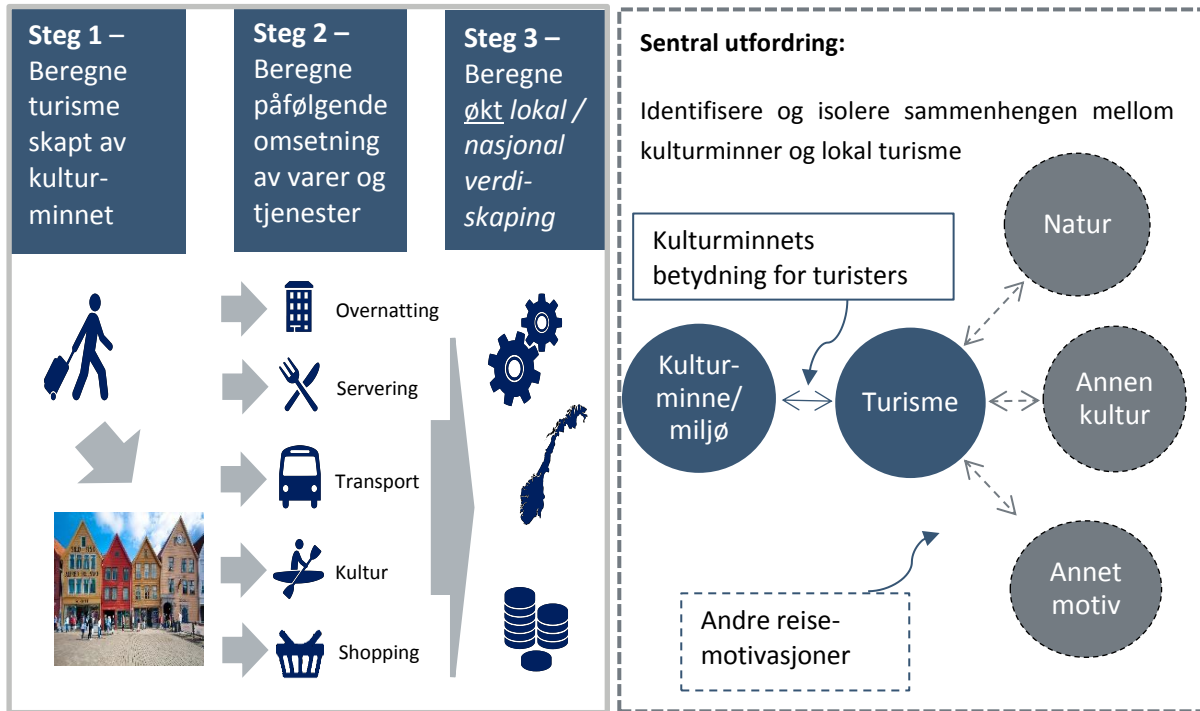
Det er her svært viktig å poengtere at den alternative anvendelsen av ressurser er viktig. Det vil ikke i alle tilfeller være slik at forvaltningen av kulturminner skaper en nettogevinst.

Økonomisk verdiskaping som følge av turisme

Beregning av kulturminners betydning for økonomisk verdiskaping ved generert turisme kan brytes opp i tre steg. I første steg må man beregne hvor mange turistovernattinger som genereres av kulturminner i Norge, altså økt reisevirksomhet i undersøkt geografisk område (eksempelvis postnummer, kommune, region, landsdel eller nasjon) på bakgrunn av kulturminnet. I andre steg må man beregne forbruket av ulike varer og tjenester som følger av de reisene kulturminnet kan antas å generere. I tredje steg må man beregne økt aktivitet i næringslivet som følge av dette forbruket, ta hensyn til alternativbruken av innsatsfaktorene og flyttet aktivitet.

En sentral utfordring er knyttet til steg 1, å isolere kulturminnets betydning for turistenes valg om å besøke en region på metodisk god måte. Turistenes reisevalg vil avhenge av ulike faktorer som reisemålets tilgjengelighet, pris på transport, overnatting og servering, og opplevelsene på stedet, eksempelvis natur, samt annen kultur som konserter, museer og byliv, eller besøk av venner og familie.

Figur 3 – a) Verdiskaping gjennom turisme i tre steg og b) Sammenhengen mellom kulturminne og turisme

Den beste metoden å beregne økonomiske betydningen av et spesifikt kulturminne, eksempelvis en fredet bygningsmasse i en by eller bygd, vil være å rette en spørreundersøkelse mot besøkende turister. I en spørreundersøkelse vil naturlige spørsmål å kartlegge være:

- Er det spesifikke kulturminnet årsak til at turisten besøker regionen/landet?
- Hvis ja, hvor mange dager besøker turisten regionen/landet?
- Hvis ikke, har det spesifikke kulturminnet bidratt til at besøket regionen/landet er lengre enn det ellers ville vært, og i så fall hvor mange dager?
- Hvor mye penger bruker turisten på ulike forbrukskategorier per døgn? (overnatting, servering, opplevelser, varehandel, transport, annet)

Spørreundersøkelsen vil bidra til å belyse den ukjente sammenhengen mellom det spesifikke kulturminnet og turistens reisevalg. Formulert presist vil man på en kunne beregne antall gjestedøgn kulturminnet har skapt i regionen og nasjonalt, og spørreundersøkelsen vil også bidra til informasjon om kulturminneturistens døgnforbruk. Klarer man å sannsynliggjøre en sammenheng mellom kulturminnets betydning for turistens reisemotivasjon, har man tatt et langt steg i retning av å lage en god indikator for kulturminnets betydning for lokal verdiskaping.

Med utgangspunkt i vårt estimat på hvor mye turistbesøk og overnattinger kulturminner genererer kan vi beregne turistenes totale forbruk. Da bryter vi regnestykket ned i antall genererte overnattinger per turistsegment multiplisert med forventet døgnforbruk i de ulike segmentenes forbruk per gjestedøgn. Forbruksspørsmålene vil gi informasjon om hvilke varer og tjenester ulike turister bruker penger på, slik at vi kan beregne totalt forbruk på ulike varer og tjenester i de ulike regionene.

På bakgrunn av regnskapstall fra Brønnøysundregistret og kryssløpsmatriser fra nasjonalregnskapet kan verdiskaping og sysselsetting beregnes med utgangspunkt i omsetningen skapt i hver enkelt næring. Ved å ta

hensyn til innsatsfaktorenes alternativverdi kan vi beregne nettoverdiskapingen og nettoysselssettingen av kulturminner og kulturmiljø.

5.3. Betinget verdsetting av et kulturminne

I kapittel 3.3 gikk vi gjennom ulike verdsettingsstudier av kulturgoder som har brukt oppgitte preferanser gjennom betalingsvillighetsundersøkelser. Vi så at studiene varierte ut fra flere forhold, blant annet hvilke grupper man hadde spurt, om man målte betalingsvillighet på individnivå eller husholdsnivå og ved forskjellig periodisering av betalingene. Vi mener derfor det kan være hensiktsmessig å gjennomføre en betalingsvillighetsundersøkelse som identifiserer ikke-bruksverdien av et kulturminne og eventuelt med en spørsmålsstilling som gjør at man inkluderer deler av bruksverdien.

Hvis man vil gå videre med en betalingsvillighetsstudie, er det en del ting man vil måtte ta stilling til, som vil kunne påvirke resultatene. Først og fremst må man finne ut hva man vil måle betalingsvilligheten for. Vil man undersøke betalingsvilligheten for ett enkelt kulturminne? Eller er det snakk om et større kulturmiljø, for eksempel en historisk bydel? Eller tar man kanskje sikte på å måle verdien av alle kulturminner innen sitt slag? Det kan være enklere både å lage spørsmål og svare på spørsmål som knytter seg til et enkelt, veldefinert kulturminne. Men overføringsverdien til andre kulturminner vil da være begrenset.

Det er helt grunnleggende for en pålitelig studie å skaffe seg et tilfeldig utvalg av populasjonen man ønsker å gjennomføre undersøkelsen blant. For å oppnå dette må man sørge for både en høy svarandel, og at alle typer respondenter har tilnærmet like gode incentiver for å svare. For å motivere respondenter til å svare, kan man øke gevinsten ved å delta, senke kostnadene ved å delta, og/eller øke tilliten til intervjuer. Gevinsten kan økes ved å gi et vederlag eller trekke en premie blant respondentene. Kostnaden kan senkes ved spørsmål som er enkle å forstå og en undersøkelse som ikke tar for lang tid å gjennomføre. Tilliten til intervjuer kan antakeligvis økes ved å bruke rutinerne intervjuere.

Proessen med design av spørreskjemaet kan deles opp i tre deler: formulering av verdsettingsproblemet, tilleggsspørsmål og pre-testing (Høibo 2012). I formuleringen av verdsettingsproblemet er det vanlig og fordelaktig å definere en endring eller et tiltak heller enn å prøve å måle verdien av godet i seg selv (Navrud og Ready 2002). Man prøver å avdekke individenes nyttefunksjon for godet, som er representert ved inntekt og et gitt nivå på kulturgodet. Man forsøker altså, ved å endre nivå/mengde av godet, å avdekke hva respondenten er villig til å oppgi i inntekt (Høibo 2012). I utarbeidelsen av et spørreskjema vil det være en viktig avveining mellom hvor omfattende beskrivelsen av godet, endringen i godet og effektene av tiltaket skal være, og ønsket om at spørreskjemaet ikke skal være for langt. Det kan være mulig å tenke seg at man her kan gjøre ting enklere ved å studere kulturgoder som de fleste respondentene kjenner godt til.

En annen avveining når man lager spørreskjemaet er hvor vidt man skal bruke betalingsvilje eller kompensasjonskrav. Betalingsvilje er mengden penger en potensiell konsument er villig til å betale for et gode, mens kompensasjonskrav er mengden penger man er villig til å motta for å gi fra seg et gode. Bateman et al. (2002) argumenterer for at vinninger eller endringer til det bedre bør bli målt med betalingsvillighet, mens tap eller endringer til det verre bør bli målt med kompensasjonskrav. Hvis man følger dette resonnementet, bør betalingsvillighet brukes når tiltaket gjelder utbedring, tilgjengeliggjøring eller restaurering av kulturminner, mens kompensasjonskrav bør brukes om man vil spørre om hva folk vil kreve av kompensasjon for ødeleggelse over kort eller lang tid eller at kulturminnene gjøres utilgjengelige. Men forskjellen mellom restaurering og tilgjengelighet versus ødeleggelse og utilgjengelighet er ikke nødvendigvis så tydelig. Et kulturminne som er dårlig vedlikeholdt, eller der verdien ikke er oppfattet riktig, kan oppleves som ødelagt. Et eksempel kan være historiske

ruiner. Noen kan kanskje oppfatte disse som ødelagte bygninger, og dermed verdiløse. Men det er her de historiske kvalitetene som for de fleste individer gir ruinene verdi, og ikke de bygningsmessige kvalitetene.

En vurdering knytter seg også til hvordan den hypotetiske betalingen skal betales, f.eks. som donasjoner eller skatt. Skatt kan kanskje være mest «virkelighetsnært», og man kan i noen grad unngå gratispassasjerproblemet, men man kan få begrenset betalingsvilje fra folk som enten er prinsipielt mot skatt eller som i utgangspunktet ikke betaler særlig i skatt. Videre må man avgjøre om man skal spørre om individets eller husstandens betalingsvilje. Det er en tendens til at man får høyere målinger av samlet betalingsvilje når man spør på individnivå (Høibo 2012).

Periodisitet er relevant, da det viser seg at man får ulik oppgitt årlig betalingsvilje ved å spørre om månedlige versus årlige betalinger. Flere periodiske betalinger gir et høyere estimat på betalingsvillighet (Pearce et al. 2002).

Man har valget mellom ulike fremkallingsmetoder for betalingsvilligheten. «Dichotomous choice» og betalingskort («payment cards») er to ulike metoder, der den første baseres på ja-nei-svar og den andre presenteres flere alternativer i form av monetære verdier samtidig (Høibo 2012). Sistnevnte antas å redusere antall ekstremsvar og redusere forankringskjevhet i forhold til førstnevnte.

Populasjonen må defineres. Hvis man vil måle betalingsvillighet for et nasjonalt viktig kulturminne, er det relevant å spørre respondenter fra hele landet. For mer lokalt forankrede kulturgoder, som også finansieres lokalt, kan det være hensiktsmessig å spørre kun lokale respondenter. Det er uansett viktig å huske at man ved å sette begrensingen for populasjonen implisitt antar at betalingsvilligheten er lik null for alle andre.

Høibo (2012) nevner flere mulige bias eller skjevheter som kan oppstå når respondentene avgir svar. Strategisk bias, forankringsbias, informasjonsbias, behagelsebias, viktighetsbias, feilspesifikasjon av godet og selvseleksjonsbias kan på ulike måter gi skjeve estimater av betalingsvilligheten. De fleste knytter seg til mulig overrapportering av betalingsvillighet.

I analysen av datamaterialet kan man velge mellom flere ulike regresjonsmodeller, der måten spørsmålene er stilt på vil være med å avgjøre hvilke metoder og modeller som passer best.

Referanseliste

- Ahlfeldt & Maennig 2010. "Substitutability and Complementarity of Urban Amenities: External Effects of Built Heritage in Berlin" *Real Estate Economics*, 38(2): 285-323
- Alberini & Longo 2005. "The Value of Cultural Heritage Sites in Armenia: Evidence From a Travel Cost Method Study". *SSRN Electronic Journal*, September 2006
- Bateman, I. et al. 2002. *Economic Valuation with Stated Preference Techniques*. Cheltenham: Edward Elgar
- Bille Hansen, T., H. Christoffersen & S. Wanhill 1996. The Economic Evaluation of Cultural and Heritage Projects: European Perspectives, i: Robinson, M., N. Evans and P. Callaghan (red.), *Managing Cultural Resources for the Tourist*, Proceedings from the conference "Tourism and Culture Towards the 21st Century", Newcastle: University of Northumbria, s. 149-179.
- Bowitz, E. & Ibenholt, K. 2006. Economic Impacts of Cultural Heritage – Research and Perspectives. ECON Working Paper 2006-003
- Bowitz, E. & Ibenholt, K. 2009. Economic impacts of cultural heritage – Research and perspectives. *Journal of Cultural Heritage*, vol. 10
- Choi et al 2010. "Economic valuation of cultural heritage sites: A choice modeling approach", *Tourism Management*, vol. 31
- Dillman, Don A., et.al. (2009) *Internet, mail, and mixed-mode surveys: the tailored design method*, Hoboken, John Wiley
- Econ Pöyry 2008. Økonomisk verdiskaping av kulturminner. Econ-notat nr. 2008-036
- Ericsson, B. & Vaagland, J. 2002. *Arrangementer og destinasjonsutvikling. Lokalsamfunnsmessige og lokaløkonomiske sider ved kulturfestivaler*. Lillehammer: Østlandsforskning.
- Guetzkow, J. 2002. How the Arts Impact Communities: An introduction to the literature of arts impact studies, Paper presentert på konferansen "Taking the Measure of Culture", Princeton University 7.-8. juni 2002.
- Hansen, T. B. 1997. "The WTP for the royal theatre in Copenhagen as a public good", *Journal of Cultural Economics*, vol. 21
- Hervik, A., Bræin, L., & Bryn, K. 2002. *Kultur og næring. Næringsøkonomiske virkninger av et utvalg kulturtiltak i Møre og Romsdal*. Molde: Møreforskning
- Holmen, R., Iversen, E., Grimsby, G., Jakobsen, E., & Dombu, S. V. 2016. *Samfunnsbetydningen av videre drift på Nordkapplatået*. Oslo: Menon Economics.
- Høibo, S. H. 2012. Museet på markedet – Bergensernes betalingsvilje for Bergen Kunstmuseum
- Incentive 2015. *Værdien af Bygningsarven*. Realdania marts 2015.
- Iversen, E., Løge, T., & Grünfeld, L. (2016). *Effektanalyse av X Games Oslo*. Oslo: Menon Economics

Kim et al 2007. "Assessing the economic value of a world heritage site and willingness-to-pay determinants: A case of Changdeok Palace". *Tourism Management*, vol. 28

Klamer, Arjo & Zuidhof, P. W. 1999. "The Values of Cultural Heritage: Merging Economic and Cultural Appraisal", In: *Economics and Heritage Conversation*. Los Angeles: Getty Conservation Institute

Lazrak et al. 2014. "The market value of cultural heritage in urban areas: an application of spatial hedonic pricing". *Journal of Geographical Systems*, vol. 16

Mason, R. 2005. *Economics and Historic Preservation: A Guide and Review of the Literature*. Discussion paper, University of Pennsylvania.

Menon 2014. *Kost/nyttevurderinger: Kartlegging av anvendelse og bruk av metoder og vurderinger i petroleumsvirksomheten*. Menon-publikasjon nr. 671/2014

Navrud, S. & Axelsen, L.K. 2003. Verdiregnskap for Bryggen i Bergen. Samfunnsøkonomisk nytteverdi av å bevare et UNESCO Verdensarvsted. Institutt for Økonomi og Ressursforvaltning, Norges Landbrukshøgskole

Navrud, S. & Ready, R. C. 2002 (red.). *Valuing Cultural Heritage. Applying Environmental Valuation Techniques to Historic Buildings, Monuments and Artifacts*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.

Navrud, S. & Strand, J. 2002. Social Cost and Benefits of Preserving and Restoring the Nidaros Cathedral, i: Navrud, S. & Ready, R. C. (red.) *Valuing Cultural Heritage. Applying Environmental Valuation Techniques to Historic Buildings, Monuments and Artifacts*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.

Nordisk ministerråd 2015. Kulturarv og økosystemtjenester. Sammenhenger, muligheter og begrensninger. Rapport skrevet av ekspertgruppe. Hentet 03.11.16 fra <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/id/355555/okosystemtjenester.pdf>

Oslo Economics 2015. Netto ringvirkninger av Ringeriksbanen og E16 Sandvika-Hønefoss. Rapport 2015-43. Hentet 03.11.16 fra <http://docplayer.me/19483808-Netto-ringvirkninger-av-ringeriksbanen-og-e16-sandvika-honefoss-utarbeidet-pa-oppdrag-fra-statens-vegvesen-jernbaneverket-kystverket-og-avinor.html>

Pearce, D., Mourato, S., Navrud, S. og Ready, R. C. 2002. Review of existing studies, their policy use and future research needs, i: Navrud, S. & Ready, R. C. (red.) *Valuing Cultural Heritage. Applying Environmental Valuation Techniques to Historic Buildings, Monuments and Artifacts*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.

Riksantikvaren 2001. *Alle tiders kulturminner. Hvorfor og hvordan verner vi viktige kulturminner og kulturmiljøer?* Oslo: Riksantikvaren

Riksantikvaren 2015. *Kulturarvens samfunnsnytte – verdiskapingsarbeidet 2012-2015*. Oslo: Riksantikvaren

Ringstad, V. (2005). *Kulturøkonomi*. Oslo: Cappelen

Ruijgrok 2006. "The three economic values of cultural heritage - a case study in the Netherlands". *Journal of Cultural Heritage*, vol. 7

Salazar et al 2005. "Valuing cultural heritage: The social benefits of restoring an old Arab tower", *Journal of Cultural Heritage*, vol. 6

Spilling, O. (1999). *Notodden Blues festival. En kartlegging av arrangementets økonomiske og kulturelle betydning*. Lillehammer: Østlandsforskning

St.meld. nr. 16 (2004-2005). *Leve med kulturminner*. Oslo: Miljødepartementet

Sørvig, Ø., & Iversen, E. 2016. *Ringvirknings- og verdiskapingsanalyse av reiselivet i Tinn*. Oslo: Menon Economics

Throsby, David 2001. *Economics and Culture*, Cambridge, University Press

van Puffelen, F. 1996. "Abuses of conventional impact studies in the arts". *Cultural Policies*, ss. 241-254.

Vedlegg A: En vurdering av «Verdien av kulturminner» av Nome og Stige, 2016.

I «Verdien av kulturminner» (Austvoll og Nome, 2016) vises det at listeførte boliger i Oslo har en merverdi. Metodologien som brukes er grunnleggende sett sterk, men det finnes enkelte svakheter. For det første framstår det som forfatterne har valgt en lite hensiktsmessig måte å kontrollere for boligens alder. For det andre mener vi at de leser mer ut av resultatene sine enn de har grunnlag for på et punkt. Vi mener de har vist at listeførte boliger har en merverdi, men vi kan ikke se at resultatene deres kan tas til inntekt for at dette kommer av selve listeføringen heller enn at folk setter pris på hvordan listeførte bygg ser ut.

I tabell 3 i artikkelen vises beskrivende statistikk for datasettet forfatterne har benyttet. Her kan vi blant annet se at gjennomsnittet av variabelen Alder (sentrert) er minus åtte år. De opplyser om at «Alder (sentrert) er antall år fra boligens byggeår til salgsåret, sentrert på gjennomsnittet». Det er uklart om det med gjennomsnitt menes hver enkelt boligs gjennomsnittsalder i perioden 2004 til 2013 eller den gjennomsnittlige alderen til alle boligene i datasettet. Uavhengig av hvilken av disse tolkningene som er korrekt kan vi ikke se hvordan variabelen i gjennomsnitt skal kunne bli negativ. Ved den førstnevnte tolkningen vil alle verdier måtte være positive, med mindre de er bygget etter 2008.¹ Ved den sistnevnte vil gjennomsnittet per definisjon være lik null. I tillegg stiller vi spørsmålstegn ved hvorfor det skal være nødvendig å justere for gjennomsnittsalder, da det kan kontrolleres for alder uten å gjøre dette. Uten å replikere studien er det ikke mulig å vite hvilket utslag dette gir på resultatene.

Forfatterne rapporterer kun koeffisienter som er «signifikant forskjellige fra null», men de rapporterer ikke hvilket signifikansnivå de har benyttet som kriterier. Leseren kan dermed ikke vurdere hvor usikre resultatene er, utover at de trolig er signifikant forskjellige fra null på 90%-nivå, ettersom dette er det laveste signifikansnivået som normalt sett benyttes.

Vi kan ikke se at forfatterne har testet om koeffisientene for henholdsvis bevaringsverdige, regulerte og fredede boliger er signifikant forskjellige fra hverandre: de har kun testet om de er signifikant forskjellige fra null. Det er derfor usikkert om man kan med rimelighet kan utelukke at forskjellene mellom koeffisientene kun kommer av tilfeldigheter.

Den eneste effekten av fredning som er signifikant forskjellige fra null, er en sterk effekt for leiligheter. I artikkelen, side 201 står det følgende: «For de fredede leilighetene er utslaget imidlertid stort, som kan tilsi at den juridiske effekten på disse er vesentlig. En forklaring kan være at de fredede leilighetene i stor grad ligger konsentrert rundt Birkelunden på Grünerløkka, der 13 kvartaler er fredet. Fredningen gir en garanti mot at det kommer høyhus eller andre endringer som kan oppfattes negativt av de som bor i området. Det kan altså forventes en betydelig juridisk effekt.». Vår vurdering er at konsentrasjonen av fredede bygg på et svært lite område, er et klart tegn på at metoden som er brukt ikke egner seg for å måle den juridiske effekten. Det kontrolleres for den positive effekten av andel listeførte boliger i «sonen». Det nevnes at Grünerløkka er en sone. Dermed sammenlignes verdien på de fredede boligene rundt Birkelunden opp mot verdien av andre leiligheter på Grünerløkka. Vi anser det som langt mer sannsynlig at den signifikante prisdifferansen mellom disse kommer av at de fredede byggene har nærhet til en vakker og populær park enn at effekten kommer av selve fredningen, dvs den juridiske effekten. I tillegg kommer at øvre del av Grünerløkka generelt er en roligere del av sonen med mindre støy fra uteliv en nedre Grünerløkka. For å kunne isolere effekten av forskjellige nivåer av listeføring mener vi derfor at man bør kontrollere for andel listeførte boliger på mindre geografiske områder, som grunnkrets. Dette vil føre at epler i større grad vil sammenlignes med epler og vil ha større mulighet til å isolere

en juridisk effekt. Å gjøre dette krever imidlertid mer av datasettet ettersom man vil måtte ha tilstrekkelige mengder registrerte salg per grunnkrets, for at estimatene skal bli presise.

For å isolere effekten av forskjellige nivåer av listeføring er det en god idé å kontrollere for andelen listeførte bygg i nabolaget til boligene, til tross for at vi mener at en mer finmasket definisjon av nabolag burde vært brukt. Det er imidlertid mulig at måten andelen listeførte bygg er beregnet kan føre til forventningsskjev estimater. Dette kommer av at forfatterne har benyttet seg av andelen av *transaksjonene* i hver sone som er fredet for å beregne denne. Det er naturlig å anta at effekten på nabolag av høy andel listeførte bygg kommer av hvor stor andelen listeførte bygg er av boligmassen i hvert nabolag, ikke andelen listeførte boliger blant boligene som har blitt omsatt i hvert nabolag. Dersom listeførte boliger omsettes sjeldnere enn ikke-listeførte boliger i noen soner, men ikke i andre, vil dette kunne føre til at effekten av andel listeførte boliger i området blir underestimert. Dette vil i så fall føre til at prisdifferansen mellom listeførte og ikke-listeførte boliger i for stor grad tilskrives listeføringen istedenfor andelen listeførte boliger i området.